

ÇUKUROVA HALK HİKÂyecİLİĞİ
ÇUKUROVA FOLK STORYTELLING

Gökşen ERDOĞAN*
İsmet DOĞAN**

Özet

Diğer bütün bilim dalları ve güzel sanatlarla ilgisi olan edebiyatın, bilhassa şiirin, müzikle de sıkı bir ilgisi bulunmaktadır. Öyle ki şiirde âhengi sağlamak için uyak, ölçü gibi unsurlardan yararlanan şair böylece müzikaliteyi de sağlamaktadır. Hatta mısra sonlarındaki ses tekrarları, birer nota vazifesi görmektedir. Dünya üzerinde başka hiç bir edebiyatta görülmeyen mısra başı kafiye geleneği ise ulusumuzun uyağa ve şiirde müziğe ne kadar önem verdiğinin göstergesidir.

Orta Asya'dan beri şiirin, koşuk ve sagunun kopuz eşliğinde söylenmesi ayrıca dikkat çekicidir. Halk ozanı Dedem Korkut'un hikâyelerini bu saz eşliğinde anlatması, öykünün sonunda sazıyla dua etmesi müzik ve edebiyatın ne kadar iç içe olduğunu gösterirken, bu iki nadide sanatın milli tarihimiz içinde eski bir geçmişi olduğuna da işaret etmektedir. Böylece kültürel değerlere sahip bir ulus olarak medeniyet tarihinde de haklı olarak seçkin yerimizi almaktayız.

Orta Asya'dan Anadolu'ya göç ederken atalarımız doğal olarak bu güzel kültür mirasını da beraberinde taşıdı. Öyle ki Dedem Korkut'un kopuzu yerini bağlamaya bırakırken, koşuk koşma, sagu ağıt adını aldı. Ozan, baksı, kam diye isimlendirilen şairler ise âşık, halk ozanı, halk şairi adını aldı belki ama yine saz eşliğinde halk hikâyelerini anlatmaya devam etti. Nazım-nesir karışık anlatılan bu öyküler, hem saz eşliğinde dilleniyor hem de öykü içine türküler serpiştiriliyordu. Şiir ve müzik ilgisi böylece bir kez daha ispatlanmış oluyordu (Banarlı, N.S. Resimli Türk Edebiyatı, Nair, A. Divan Şiirinde Musiki ve Makamlar. (yük. Lisans tezi).

Anahtar Kelimeler: Şiir, Müzik, Gelenek, Halk Hikayeciliği.

Abstract

Literature, especially poetry, which has an interest in all other disciplines and fine arts, has a strong interest in music. Thus, poet who uses elements such as rhyme and measure to provide harmony in poetry thus provides musicality. Even at the end of the verse, the sound repetitions serve as musical notes. The verse rhyme tradition, which is not seen in any other literature in the world, is an indicator of how much our nation attaches importance to obedience and music in poetry.

Since Central Asia, it is also noteworthy that poetry is singed along with kopuz and saguz. The poem Dedem Korkut's telling his stories with this instrument,

---

* Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müzik Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi Ankara / Türkiye oztimurcular.goksen@gmail.com

** Prof., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD Bölümü Ankara / Türkiye idogan@gazi.edu.tr

and praying with the instrument at the end of the story shows how intertwined music and literature is, indicating that these two rare art has an old past in our national history. Thus, as a nation with cultural values, we rightly take our distinguished place in the history of civilization. As we migrated from Central Asia to Anatolia, our ancestors naturally carried this beautiful cultural heritage. So much so that my grandfather Korkut's kopuz leaving the place, running, running, took the name of sagu lament.

Poets named as poets, baksi, cam took the name of minstrel, folk poet, folk poet, but he continued to tell folk tales with enstrument accompaniment. These stories, narrated by Nazim and prose, were both sang and accompanied by folk songs. His interest in poetry and music was once again proven.

Keywords: Poetry, Music, Tradition, Folk Storytelling.

Giriş

Tarihin ilk çağlarından beri, at üstünde savaşan, avlanan Türkler, motiflerle süsledikleri çadırlarda sanatla uğraşmayı da ihmal etmediler. Bugün bile dünyada beğeni toplayan kilimlerimiz, kurgan denilen mezar taşlarımız ve diğer sanat eserlerimiz, zengin bir kültürümüz olduğunu göstermektedir. Tarihin en köklü milletlerinden biri olan Türklerin yaşadığı Orta Asya, MÖ 4500'lere kadar uzanan çeşitli kültürleri de bünyesinde barındırmıştır.

Elbette ki bu kültürel zenginlik, sadece bunlarla sınırlı kalmamıştır. Edebiyatımız, şiir ve destanlarımız, âbidelerimiz, çok zengin ve köklü bir sanatsal tarihimizin olduğunu kanıtlamaktadır. Dünyanın en uzun destanı Manas, Göktürk Kitabelerindeki ince ve ustaca işlenmiş bir Türkçe, dilimizin ne kadar eski bir tarihe ve zengin bir kültüre sahip olduğunu göstermektedir.

Bu güzel edebiyat ne yazık ki başlangıçta sözlü bir edebiyattı. Sözlü ürünler ise saz, o zamanki adıyla kopuz eşliğinde söylenmektedir. Bu şiirler gerek saz eşliğinde söylenmesi gerekse uyak ve ölçüsüyle içinde gizli bir müzik barındırmaktadır. İster geçmişten günümüze değişerek gelsin, ister günümüzde yazılsın, şiir kendi içinde müzikal bir âhenk taşımak zorundadır. Âhenk yoksa o metin şiir değil, nesir vasfı taşır. İşte şiirdeki bu âhenk de müzikaliteyi sağılar ve bize müzikle şiir arasında sıkı bir bağlantı olduğunu ortaya koyar.

Şiirimiz hep müzikle iç içeydi. Kopuz eşliğinde ve mutlaka hece ölçülü, mutlaka uyaklıydı. Günümüze gelinceye kadar bu gelenek devam etti. İyi ki de devam etti ve bize saz âşıklarını kazandırdı. Bir Karacaoğlan, Seyrâni, Dertli, Erzurumlu Emrah olmasa halk müziğimiz yetim kalırdı şüphesiz... Bu kültürü günümüzde de devam ettirmeye çalışan üstadlarımızın bizlere öğrettiği gelecek nesillere de geleneğimizi aktarmamız ve tarihimizi müzikle de yaşatmamız gerektiği idi.

A. Çukurova Bölgesinin Coğrafi Konumu ve Tarihi

Türkiye'nin Asya kıtasında kalan kısmında bulunan Anadolu'nun güneyindeki Çukurova, İçel (Mersin)'den Osmaniye iline kadar uzanan bir alan içinde Orta Toroslar'ın güneyinden başlayıp Akdeniz'e ulaşan bir bölgeyi kapsamaktadır. Ova, kuzeyden Bolkar Dağı ve Aladağ'ın eteklerinden başlar ve doğuda Misis (Adana) bucağının tepelerine kadar uzanır. Güneyindeki en uç nokta Karataş Burnu, batıda ise Erdemli (İçel) ilçesinin civarındır. Ovanın doğusunda denize doğru dikey olarak geçen Amanos (Gavur) Dağları uzanmaktadır. (TA 1964, TA 1964: 146-14). Andırın (Kahramanmaraş) ilçesinin güneyindeki "Aşağı Andırın Ovası" da, coğrafi özellikleri bakımından Çukurova'ya dahil edilebilir (Sayman 1963:23). Ovanın doğu- batı yönündeki uzunluğu 150, kuzey-güney uzunluğu 70 km; yüzölçümü ise 3.650 km²'dir. İlk çağlarda Anadolu'nun bu yöresine "Kilikya" ismi verilmiş, bölgenin adı XV. yy.dan itibaren "Çukurova" olarak Arapça ve Türkçe kaynaklarda yer almaya başlamıştır (Sümer 1964:1).

Çukurova Ovası, Batıdan ve kuzeyden Orta Toroslar' ın yükseltileri 3,500 metreyi bulan doruklarıyla, doğrudan Misis tepeleriyle sınırlanan, güney ve güneybatıda doğrudan doğruya Akdeniz'e açılan Çukurova, Adana ovasının yaklaşık üçte ikisini oluşturur. Sulu tarım alanlarıyla, oluşumunu Üçüncü Zamanda tamamlamış yüzey şekillerinin kuytularına yemyeşil bir halı gibi sokulur. Doğuda Ceyhan ırmağının batıda Seyhan ırmağının ve Tarsus (Berdan) çayının alüvyonlarından oluşmuş olan bu alüvyon ovası, yazları sıcak ve kurak Akdeniz iklimiyle, yaşanması güç, ama iktisadi açıdan son derece önemli bir yöredir. Misis boğazından tepeleri yararak çıkan ve Çukurova' yı Yukarıova' dan ayıran Ceyhan ırmağı, önemli demiryolu ve karayolu bağlantıları kurulmasını sağlamıştır.

Kilikya Boğazlarının güneyinde yer alan, çok eski çağlardan başlayarak Anadolu ile Akdeniz arasında bir geçiş bölgesi oluşturan Çukurova'ya daha eski çağlarda yerleşerek Cilicia Campestris yani Kilikya Ovası adı verilmiştir. Hititler döneminde küçük kent devletleri kurulmuştur. Büyük İskender, Pers kralı Dara'yı Çukurova' da Dört Yol (eski çağda İssos) dolaylarında yenilgiye uğratmış, Antonius ve Kleopatra Tarsus' ta buluşmuşlardır. Bu arada bölgede, uygarlık ve kültür de hızla gelişmiş, sözgelimi Tarsus' ta Roma egemenliği döneminde ünlü bir felsefe okulu kurulmuş, Hristiyan havarisi Aziz Paulus bu okulda öğrenim öğrenim görmüştür. Onuncu yüzyılda Haçlı seferleri sırasında, Fransızlarla işbirliği yapan Ermenilerin bir Ermeni devleti kurdukları bölge 1259' da Alaeddin Keykubad tarafından kesin olarak Selçuklu topraklarına katılmış ve sınırlarına Türkmen boyları yerleştirmiştir. Daha sonra Ramazanoğulları, Karamanoğulları ve Memluklar arasında çekişmelere yol açan Çukurova ve Kilikya bölgesi Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı İmparatorluğu

topraklarına 1951 yılında katılmış, Osmanlı İmparatorluğunun gerileme döneminde, merkezden yönetim gevşeyince, bölgede düzenin bozulması, eşkıyalık ve çapulculuğun artması üstüne, ovadaki köylerde yaşayan halk, gün geçtikçe dağlık bölgelere çekilmiştir (ÜNAL, Ahmet, 2006).

Bu nedenlerden ötürü, günümüzden henüz 120 yıl önce Çukurova hiç de çekici olamayan, özellikle yaz aylarında yaşanması olanaksız bir alan sayılan, halkının büyük bölümü yaz aylarında sağlık sorunları nedeniyle dağlardaki yaylalara göçen birkaç kent dışında, önemli bir yerleşme görülmeyen, tarıma hemen hemen hiç açılmamış, bazı kesimleri geçit vermeyen bataklıklarla ya da insan boyunu aşan otlarla kaplı bozkır görünümü topaclarla kaplı bir alandı. Yakın dönemdeyse, göçebe aşiretlerin yerleştirilmeleriyle, Kırım' dan Balkanlar' dan Kafkaslar' dan kaçan Türklerin oluşturduğu bir birini izleyen göçmen dalgalarıyla ve bataklıkların kurutulmasıyla, yeniden hızla yerleşime açılmıştır. Şu anda hem yerli hem de yabancı turistlerin ilgisini çeken bir büyükşehir ve tatil bölgesi olarak varlığını sürdürmektedir.

Çukurova, çeşitli tarım ürünlerini yetiştirmek için elverişli iklimi ve akarsularının oluşturduğu bereketleri topraklar sebebiyle, tarihin her döneminde "kalabalık insan topluluklarını barındıran bir tarım ve ticaret merkezi" olma özelliğini korumuştur (Kara, 1989:215).

İslamiyet öncesi dönemde yörede Hitit, Asur ve Perslerle Büyük İskender'in hakimiyet kurdukları bilinmektedir. Bölgede nüfus yoğunluğu Romalılar döneminde giderek artar; imparatorluk ikiye bölündükten sonra da burası Bizans İmparatorluğu'nun payına düşer. MS. VIII. yy.'ın başlarına kadar bölgede Hristiyan hakimiyeti devam eder; bu tarihte Çukurova Arapların eline geçer (Kara, 1989 :116-119).

IX. yy'da Abbasi halifesi Harun'ü'r Reşid, bölgeyi tamamen denetimi altına alır ve burasını, "uç beyleri" nin yönetimine terkeder. Onlar da Orta Asya'dan Türk akıncılarını getirerek buraya yerleştirir. Benzer nüfus hareketi, Selahaddin Eyyubi döneminde de "Üç Ok"lu Türkmenlerin bölgeye iskanı ile devam etmiştir. Bundan sonra Abbasilerin zayıflaması sebebiyle tekrar Bizans hakimiyetine giren bölge, -1071 Malazgirt Meydan Muharebesi sonrasında - 1082 yıllarında, Süleyman Şah komutasındaki Türk ordusu tarafından ele geçirilir. Fakat bundan sonra Çukurova'ya Türk nüfus kitlesi sistemli olarak iskan edilemediği için, yörede Türklerin hakimiyeti uzun sürmeyecektir (Turan, 1965:216).

I. Haçlı Seferi (1097) sonrasında, XI. yy. başlarında yörede bir Ermeni devleti kuruldu. Çukurova'da o dönemde Türklerin yaşadığı Ermeni mezalimi, Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan ile Selahaddin Eyyubi'yi harekete geçirir. Yöreye daha önce yerleştirilmiş olan Üç Ok'ların da yardımıyla Karamanoğulları bölgeye sızmayı dener. Bu harekete Memluk Sultanı da

destek verince; Razaman, Kınık, Bayındır, Salur, İğdir, Varsak, Gündüz, Avşar Türkmenleri Çukurova'ya iskan edilir. Daha sonra yörede Memluk-Osmanlı mücadelesinin XV. yy. ın sonuna kadar devam ettiği görülmektedir. Sonunda 1516 tarihinde yöre tamamıyla Osmanlı denetimine girer (Sümer, 1964, syf:1-112; Tekindağ 1967: 345-375; Orhonlu, 1987: 77-80; Yurtsever, 1983: 10-70).

Araştırma konumuzda Misis (Adana) sahasında günümüzde yerleşik hayata geçmiş olan eski konar-göçer Türkmen aşireti mensuplarının XVI. yy. başlarından XIX. yy.'ın ikinci yarısına kadarki durumu bizi ilgilendirmektedir.

Konar-göçer aşiret mensupları, mevsimlere bağlı olarak "yaylak" ve "kışlak" yerleri arasında sürekli hareket halindedir. Bunlar "kışlak" yerlerinde "ekincilik" (darıdan pirince kadar bütün tahıllar), "yaylak" larda ise daha çok hayvancılıkla uğraşmaktadır. Aşiret mensupları, hayvancılık yanında dokumacılık, avcılık ve dericilik sanatında da ileri duruma gelmişlerdir (Sümer, 1980:192).

XVI. yy.da, konar-göçerlerin yanında, yerleşik hayata geçmiş ve çiftçilik yapan aşiret mensupları da bulunmaktadır.

XVI. yy.ın ilk yarısından XVII. yy.ın başlarına kadar bölgede meydana gelen karışıklıklar sebebiyle yöre halkı dağılarak, "gayri meskun" bir hal almış, topraklar ekilip biçilmemeye başlanmıştır (Halaçoğlu, 1988:14-20; Sümer, 1952:509-523). XIX. yy.daki Derviş Paşa ve Ahmet Cevdet Paşa önderliğindeki " Fırka-i İslahiyye" hareketine kadar Çukurova, konar-göçer Türkmen aşiretleri tarafından "kışlak" olarak kullanılmıştır. Bu hareketin amacı, "devlete olan muhalefetleri sebebiyle" asker vermeyen konar-göçerleri, "İskenderun'dan Maraş ve Elbistan'a; Kilis'ten Niğde ve Kayseri'ye; Adana eyaletinden Sivas eyaleti hududuna kadar olan bölgeyi itaat altına almak"tır. O yıllarda Yukarı Çukurova ve Fırka-i İslahiyye'nin görev yaptığı diğer yerlerde; Avşar, Bozdoğan, Cerid, Sırkıntılı, Tecirli [Tacirlü/ Tüccarlu], Ulaşlı ve Varsak [Farsak] aşireti mensupları iskan edilmiştir.

Ahmet Cevdet Paşa Yukarı Çukurova sahasında o yıllarda adım başında "Turaç" kuşlarının uçmakta olduğunu, yörede ceylan sürüleri ile yaban domuzu ve küçük yılanlardan geçilmediğini kaydeder (A.Cevdet 1980: 156). Mecburi iskan sonunda "tavşan avına bile araba ile giden Osmanlı", top ve tüfeğini kullanarak Çukurova'da yaşayan renkli hayata son vermiştir. O devir âşıklarının bu "renkli ve hareketli" hayatın bitişini anlatan ağıtları bugün bile yörede söylenmeye devam etmektedir (Sümer, 1987:9-12).

B. Hikâyecilik Geleneği

Folklor ürünlerinden "halk hikâyesi", diğer türler gibi bir "gelenek" e bağlıdır. Buradaki "gelenek" tabiri türün, "icra töresi" olarak düşünülebilir. Bu geleneğin müessesesinin, halk hikâyesi türünün belli bir "form" kazanmasını ve bu şekilde varlığının devam ettirilmesini sağlamıştır (Yıldırım,1985: 549).

Eski çağlarda Türkler arasında toplumun bütün fertlerinin katıldığı "ayın"lar yapılmaktaydı. "Sığır" adı verilen "umumi sürgün avları", "şölen /toy" denilen "kurban ziyafetleri" ve "yuğ" adı verilen "matem ayinleri" bunların en belli başlılarıdır (Köprülü 1981:66-82). Türkler arasında geçmişten günümüze kadar sözlü gelenek kültürünün "taşıyıcı"sı ve "yeniden yaratıcısı" olan sanatkarlar kimlerdi ve bunlar hangi özelliklere sahipti?

Türkler İslamiyet'i kabul etmeden önce bu görevi "Şamanizm" inancı çerçevesinde "şaman"lar yerine getiriyordu. Şamanların seçilmeleri ve mesleğe kabul törenleri ile âşıkların "âşık olarak seçilmeleri" arasındaki sıkı benzerlik, eskiden şamanların, şamanlık görevlerinin yanı sıra böyle bir görev de üstlendiklerini ortaya koymaktadır. Çünkü şamanların görevini daha sonraları devam ettiren "çalgıcı-hikâyeci" lerin "çalıp çıkarmak" ve "sihirbaz-şamanlık" görevlerini birlikte yürütmeleri de bunu göstermektedir.

İslamiyetin kabulünden önceki devirlerde, bu görevi "ozan"lar yerine getirmekteydi. Hazar denizinin batısında yaşayan Türkler arasında ise, "ozan" ların yanında bu görevi " halk dervişleri"nin de yerine getirdiği bilinmektedir. Meddah kavramı Türkler arasında kullanılmazken, onun yerine Farsça olan "kıssahan, Şehnamehan" terimleri kullanılmaktaydı. Köprülü, Türkler arasında XIX. yy.dan itibaren ozanlardan ayrı olarak bir de kıssahanlar zümresinin kurulduğu kanaatindedir. XV. yy.da meddah kavramı, " kahramanların maceralarını anlatan ve onların medihlerini yapan sanatkar" karşılığında kıssahan ile aynı anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Bu yüzyıllarda kıssahan, Şehnamehan ve meddah aynı anlamda kullanılmıştır. XVII. yy.dan itibaren " hikâye anlatıcısı" karşılığında meddah, kavramı daha çok kullanılmaya başlar. XVIII. yy.dan itibaren de meddah hikâyelerinde mahalli konulara doğru kuvvetli bir eğilim görülmeye başlanır (Köprülü, 1986:361-366).

Osmanlı imparatorluğu döneminde "sözlü" ve "yüzyüze" bir karaktere sahip olan haberleşme unsuru, " cami-kahvehane", "âşık-meddah" ve "çerçi-tüccar" olmak üzere belli başlı üç makama bağlıydı. Âşık ve meddahlar, belde-kasaba niteliğindeki yerlerde "kahvehane"ler ile köylerdeki "oda"larda, gezip gördükleri, duydukları yer ve olayları ve "öyküledikleri eserler" i anlatıyorlardı. Bu eserler vasıtasıyla dinleyicilerine; "dil, din, adalet, servet, devlet, kadın, aşk, aile gibi kavramlara yüklenen manaları", "tesbiti aşan yer yer yergi ve alay taşıyan, bazen de onaylama ve beğenme ifade eden bir bakış açısı ile" aktarıyorlardı (Tural, 1993: 40-41).

XVIII. yy. dan hemen hemen günümüze kadar, Türk imparatorluk hayatında görülen üç büyük kültür dairesinden, eski geleneksel kültürü muhafaza ederek yaşayan konar-göçerler ile küçük köylerdeki insanların mensup olduğu "Göçebe ve Yarı Göçebe Kültürü" (Yıldırım, 1994: 13) dairesine mensup insan toplulukları, "halk hikâyeciliği geleneği"ni yaşatmışlardır. Yakın geçmişte ve günümüzde Azeri sahasında ve Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesinde bu anlamda bir "hikâyecilik geleneği"nin sürdürüldüğü bilinmektedir (Bkz. Boratav, 1946; Başgöz 1970; Albright, 1976; Günay, 1974; Kartarı, 1977; Taşlıova, 1985; Karadağ, 1991; Düzgün, 1994).

Hikâyecilik geleneği, "sözlü anlatım" çerçevesinde bir "sosyal olay" olarak düşünülecek olursa; zamanla büyük şehir ve kasabalarda, sözlü anlatımın "anlatıcı", "dinleyiciler" ve "geleneksellik" özelliklerini kaybettiği söylenebilir (Başgöz, 1992:1). İşte bu aşamada artık halk hikâyeleri "mensur" ve "realist" bir kimliğe bürünerek "kitabilemiş", çeşitli ortamlarda yazılısından okunur ve dinlenir bir hale gelmiştir (Bkz. Elçin, 1988:56-81; Spies, 1941; Boratav, 1946:209-211; Subaşı, 1991).

C. Çukurova Halk Hikâyeciliği

Çukurova bölgesinde hikâyeciliğin tarihi gelişimine baktığımızda, hikâyeciliğin zaman içinde büyük bir değişime uğradığını görmek mümkündür. Bölgede daha önce yapılan araştırmalardan ve yörede yaşayan insanlardan öğrendiğimize göre, eski yıllarda hikâye anlatma geleneği canlı ve fonksiyonunu koruyan bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bölgedeki halk hikâyeciliği 1990'lü yılların başında bugüne kıyasla oldukça farklı bir görünüm sergilemekteydi. O yıllarda sosyal hayatın renkli bir kesitini oluşturan halk hikâyeleri düğünlerde, şenliklerde, ramazan gecelerinde hikayecilerle ile heyecan ve istek içinde bir araya gelen büyük bir dinleyici kitlesine köy odalarında, kahvelerde veya bazı evlerde anlatılırdı. Köy odaları, hikâye anlatıcıları ile dinleyicilerinin sık sık bir araya geldikleri yerlerden biriydi. Böyle gecelerde köylüler, anlatımı saatler süren hikâyeleri büyük bir dikkat ve sessizlik içinde hayranlıkla dinler, hikâyecinin hareketlerini seyrederdiler. Hikâyeci aşıklar çoğu zaman belli bir ücret üzerinde kahve sahipleriyle anlaşarak, hikâyelerini kahvelerde her akşam düzenli olarak sanatlarını icra ederlerdi.

1970'li yıllarda yörede bu sanatı icra eden, dikkat çekici bir şekilde hemen hepsi Tecirli, Bozdoğan, Varsak, Cerit gibi Türkmen aşiretlerinden olan hikâyecilerden bazıları ve dağarcıkları şunlardır: Ali Soylu (Kozan)-Gündeşlioğlu, Âşık Hacı, İlbeylioğlu, Köroğlu hikâyelerinden parçalar, Ali Tekerek (Osmaniye- Kaypak-Karayiğitli köyü)- Kozanoğlu türküsü, Ali Paşa hikâyesi, Köroğlu destanından parçalar (özellikle Köroğlu'nun Gürcistan Seferi). Hüseyin Bozdoğan (Kuyuluk köyü)-İlbeylioğlu hikâyesi.

Mehmet Göçün (Osmaniye- Gebeli köyü) Karacaoğlan ve Dadaloğlu'ndan türküler, Kozanoğlu türküleri, Âşık Ah ve Âşık Kamber'den birer türkü ile Tecirli ve Avşar aşiretlerine ait bazı ağıtlar. Kır İsmail (Düziçi)- Genç Osman türküsü, Köroğlu'nun Gürcistan Seferi, Hurşit ve İlbeylioğlu hikâyeleri. İsmail Kartal, Ahmet Cerit, Mahmut-Yusuf Ağaçkuşu, Ali Ünal (Ceyhan-İmran köyü) Yeğen Ali (Ali Paşa), Karacaoğlan, İlbeylioğlu, Sefil Abdurrahman, Hurşit, Köroğlu, Asuman ile Zeycan, Öksüzoğlu, Şah Mayii, Emrah, Deli Boran, Ahmet Bey, Guhari, Gündeşlioğlu, Bıçakcioğlu, Avşar-Cerit harbine ait bazı metin parçaları örnek gösterilebilir.

C.1. Metin (Halk Hikâyesi/ Türkülü Hikâye/ Bozlak)

Hem müzik hem de edebiyatın içerisinde kendine yer edinen "şarkı" ve "türkü" günlük yaşantıların, olayların, sosyal değişimlerin, duyu ve düşüncelerin aktarıcıları olarak günümüze kadar uzanmıştır. İnsanlığın var olduğu uzun yüzyıllar içerisinde yaşadıkları ve tecrübeleri edebiyat ve müzik dünyamızı da etkilemiştir.

En eski çağlardan beri edebiyat ve müzik birbiri ile etkileşimde bulunmuş, birbirini beslemiştir. Halk hikâyesi, Orta Asya bozkırında zengin bir sözlü anlatım geleneği ile başlar. Atlı-göçebe kültürün izlerini sürebildiğimiz bu sözlü edebiyatın verimleri şiir şeklindedir. Şiirlerde hece ölçüsü, dörtlülük nazım birimi, yarım kafiye kullanımı gözlemlenebilir. Ozan, baksı, kam, şaman, oyun gibi adlarla anılan şairler, bir tür telli saz olan "kopuz" eşliğinde "destan, koşuk, sagu" söylerler. "İrlamak", "yır" sözcükleriyle "koşuk koşmak-okumak" arasında fark gözetmezler. Bu Orta Asya ozan-kopuz geleneğini Anadolu coğrafyasındaki farklı bir uzantısı olarak değerlendirebileceğimiz "Âşıklık Geleneği"ni de 16. yüzyıldan itibaren "Türk Saz Şiiri" adıyla varlığını sürdürmekte olduğunu düşünebiliriz. Türk insanının duyu ve düşüncelerini, yaşadığı olayları, öğütlerini, şiir zevkini yansıtan âşık edebiyatı, sözlü gelenek içinde, yüzyıllar boyu dilden dile, ilden ile yayılarak varlığını günümüze kadar sürdürebilmiştir. Saz çalabilmek âşıkların önemli niteliklerinden biridir. Âşık saz çalmayı usta-çırak ilişkisiyle öğrenir. Âşık, sözlerini ezgilerle süslemek için sazını bir araç olarak kullanır. Âşıklıkta öncelikli olan duyu aktarımı ve hissiyattır. Ses ve sazın güzel olması ikinci plandadır. Bununla birlikte, şiirini saz eşliğinde "telden söyleyen" âşıklar daha çok sevilir (Özdemir, 2007: 78).

Hikâye'de "vak'a" esastır. Tahkiyeli anlatım, en eski anlatım tarzlarından birisidir. Batı dillerinde hikâye kavramı, "olmuş olduğuna inanılmış veya olmakta devam eden hadiselerin anlatılması" anlamına gelmektedir. Hikâye anlatmanın maksadı, dinleyenleri / okuyanları "düşündürmek" ten ziyade "heyecanlandırmak"tır (Tural, 1987:IX).

Boratav'a göre üslubunu "nazm"ın belirlediği "destan"lar, toplumda iç

çatışmaların edebiyata konu olacak derecede kuvvetli olmadığı çağların ve sosyal merhalelerin eseridir (Boratav, 1946:59). Bu cemiyetlerde "göçebe" bir hayat tarzı hâkimdir. Nazım-nesir karışık olarak anlatılan "türkölü hikâye"ler ise "yarı göçebe / konar-göçer " bir hayat tarzının hakşım olduğu cemiyetlerin ürünüdür. Halk hikâyelerinde cemiyet içindeki "dahili mücadele ve isyanlar" anlatılır ve bu tür "destandan romana geçiş" merhalesinin bir ürünüdür. Bu özellikleri sebebiyle sözlü kültür geleneği içerisinde bunlar, "temsili inşad" özellikleriyle tanınmaktadır (Boratav, 1946:58; Boratav, 1983:66-70). Sözlü gelenekle halk hikâyelerini tesbit eden ve bunları inceleyen Boratav, bu türe ait ürünlerin destanların yozlaşması ile meydana gelmediğini,"belki" bunların bunların eski destanların gördüğü vazifeleri üzerine almış yeni ve orjinal bir türün ürünleri olduğunu söylemektedir (Boratav,1946:1).

Âşık hikâyelerindeki olay örgüsününün "romans kalıbı" na benzediğini söyleyen Berna Moran bu kalıbı, "1. Genç kız ile erkeğin arasında aşkın doğuşu, 2. Sevgililerin ayrı düşürülmesi, 3. Sevgililerin birbirlerine kavuşabilmek uğruna verdikleri savaşım, 4. Evlilik ya da ölümle bitiş" şeklinde

Boratav halk hikâyelerinin kaynakları olarak, "1. Olmuş vak'alar", "2. Yaşamış veya yaşadığı rivayet olunan âşıkların hal tercümeleleri", "3. Köroğlu menkabeleri ve bu tipte diğer menkabeler" ile "4. Klasik manzum hikâyeler, masal ve hikâye kitapları ve sözlü gelenekteki masallar" ı kaybetmektedir (Boratav, 1946:33-34).

Halk hikâyelerinin bünyelerini inceleyecek olursak onlarda "iki tabaka"nın mevcut olduğunu görebiliriz: 1. "Hikâyenin değişmeyen/ az değişen unsurları": Bu kısım hikâyenin asıl konusu ile hikâyede yer alan "değiş/türkölü"lerdir. 2."Hikâyecinin anlatırken ilave ettiği kısımlar": Bunlar aşığın hikâyesini anlatırken eklediği sahneler, düşünce, benzetme, deyim, dua ve beddualar gibi hususları içine alır. Hikâyeci "idealist" nitelikteki eski zamanı, aktararak anlatır; onun kendi dönemine ait hususları ise "realist" nitelikteki eklediği ikinci kısımlarda buluruz (Boratav, 1946:89,90,97-100).

"Türkölü hikâye" kavramı, araştırma sahasında sözlü kültür geleneği içerisinde "anlatıcı" ve "dinleyici"ler tarafından da kullanılan bir terimdir. Yörede "hikâye" [İng. story], "anlatma" [İng. narration] ve saz şairi hikâyesi" [İng. minstrel tale] terimleri "halk hikâyesi" anlamında kullanılmaktadır (Bkz. Eberhard, 1955:74). Boratav'ın halk hikâyesi derken kastettiği şey, "türkölü hikâye"dir. Bunlar farklı bir kompozisyona ve üsluba sahiptir; sözlü kültür geleneği içerisinde belli sanatkarlar tarafından anlatılır/, icra edilir (Boratav, 1946,138,148). M. Lüthi, halk hikâyelerini diğer tahkiyeli türlerden ayıran en önemli özelliğin "icra sırasında halk şarkılarının söylenmesi" olduğunu kaydetmektedir (Karasubaşı, 1995:43). M. Wehrli de

halk hikâyelerinin müzik ile edebi metnin birleşmesinden doğan özel bir anlatım tekniğine sahip olduğunu ısrarla vurgulamakta ve yazıya geçirildiklerinde gerçek kıymetlerini kaybettiğini söylemektedir (Karasubaşı, 1995:44).

"Bozlaklar", kısa türkölü hikâyelerdir. Boratav bunları "türkü-hikâye" şeklinde adlandırmaktadır. Bunlarda şiir asıl mühim unsuru teşkil eder. Boratav, çok defa bunlara ilave edilmiş hikâye unsurunu, " edebi bir unsur" olarak bile görmez. Çünkü bu kısımlar, Türkünün anlaşılmasını sağlayacak bir açıklama niteliğindedir. Birçoğunun konusu, acıklı bir son ile biten maceraları anlatmaktadır. Önemsiz bir tesadüf, bir kaza veya bir ihanet bu sonu hazırlamaktadır. Türkü- hikâye/bozlak"lar, "döşemeli" bir niteliğe sahiptir ve bu özellikleriyle tam anlamıyla bir halk hikâyesi karakteri göstermezler. Çünkü "türkülü-hikaye" ayrı bir "composition" işidir (Boratav,1946: 132,135; 136-137; 148).

Eberhard da bozlaklar [kısa türkölü hikâyeler] konusunda Boratav ile aynı görüşü paylaşır.

Özel bir tür olan "ballade" lar, "bozlak" olarak adlandırılmaktadır. Bu, bizim çalışmamızda mahalli bir tip arz etmektedir. Şiirlerden ibarettir ve ona kısa bir giriş eklenmiştir. Nesir kısmı, bir anlamda bu yorumun açıklamasıdır. Hikâyeden çok şiirler, dinleyicileri daha fazla ilgilendirmektedir. Dinleyiciler şiir güzelliği ve müzik niteliklerine bunlara daha fazla bir değer biçer; icranın mükemmelliği ile şiir güzelliği ve müzik nitelikleri önemlidir (Eberhard,1955: 61; Reinhard, 1967: 88, 94).

Boratav "türkü-hikâye/ bozlak"ların nesir kısımlarının tarihi ve olağanüstü unsurlar taşıyanına "menkabe", sadece olağanüstü unsura sahipse " efsane", bunların her ikisinden de bahsedilmiyorsa veya sadece tarihi bir karakter gösteriyorsa bunlara da " sözlü rivayet/ folklorik karakterdeki rivayet" adını vermektedir (Boratav, 1946: 137-138). Boratav'ın "sözlü rivayet" şeklinde adlandırdığı kavramı Başgöz, "şiir-vak'a" terimi ile karşılamaktadır (bkz. Başgöz, 1949: 112).

C.2. Anlatıcı (Hikâyeci/ Âşık/ Hikâyeci Âşık)

C.2.1. Âşık

Bir Türk atasözünde "Dil sözü kulaklara, kalem ise uzaklara götürür." düşüncesinden hareketle sözü kulaktan kulağa aktaranlar özellikle 19. yüzyılın sonlarına kadar halk âşıkları olmuştur. Halk âşıkları yüzyıllar önce yaşamış âşıkları, kendi zamanlarında yaşamış âşıklar gibi onlardan aldıkları ilhamla âşıklık geleneğini yüreğinde taşıyarak kendilerinden önce hangi kıymette aldılarsa kendilerinden sonra gelecek olan âşıklara da daha fazla bir kıymette aktarmaya çalışmışlardır (Heziyeva, 2010: 81).

Âşık, içinde yaşadığı toplumun, ekonomik, toplumsal, kültürel ve

siyasal olaylar karşısındaki duygu ve düşüncelerini aktaran kişidir. Geçmişle gelecek arasında köprü kurandır, âşıklık geleneğini usta-çırak ilişkisi ile geçmişten günümüze taşıyanlardır. Âşık, içinde yaşadığı toplumun, toplumsal, kültürel ve siyasal olaylar karşısındaki duygu ve düşüncelerine her çağda, her ortamda tercüman olan kişidir. Halkın çeşitli olaylar karşısındaki hislerini, duygularını, düşünce ve tepkilerini ifade ederken, kendisine ait sade konuşma dilini son derece ustalıkla kullanan kişidir.

Âşıklık geleneği, insanın kendisini anlama ve anlatma ihtiyacından doğmuştur. Geçmiş dönemlerde, günlük hayatta yaşanan olaylar, kırgınlıklar, çekişmeler, kıtlık, savaş, eğlence, gelenekler, görenekler ve gönüldeki duyguları daha geniş kitlelere anlatacak ve farklı yörelere götürecek kişilere ihtiyaç doğmuştur. Âşıklar, önemli günlerin ve olayların aktarımı ihtiyacını gidermişlerdir. Her toplum kendine ait kültürün bir sonraki nesile aktarılmasını diler ve bunu aktarmak için de çeşitli yöntemler kullanır. Dürüstlük, mertlik, yiğitlik, adalet, vatanseverlik gibi değerlerin sonraki nesiller tarafından da benimsenmesi için âşıklar çok önemli bir kanal olmuşlardır.

Âşıklar bu değerlerin önemini şiirlerinde anlatmış ve güzel örnek olması açısından kendi devrindeki bu değerleri taşıyan insanlara da şiirler yazmışlardır. Törenlerde, düğünlerde, cenazelerde bir araya gelen insanlar duygularını yine âşıklar aracılığıyla paylaşmışlardır. Âşıklar toplumsal hayatı biçimlendirirken, tarih boyunca dini hayatı da insanlara aktarmış ve dinin gereklerini toplumsal hayatla iç içe geçirerek içinde bulunduğu toplumu din ve ahlak ekseninde çok güzel harmanlayarak harmoni içinde yaşarmasını sağlamışlardır.

C.2.2. Hikâyeci/ Hikâyeci Âşık

Her yörenin kendine mahsus bir takım kültürel değerleri vardır. Bu değerler o yörenin kimliğinin oluşumunda büyük anlamda etkili olup, ön plana çıkarak bizlere o yörenin kültürel değerleri ve yaşantısı ile ilgili o yöreyi tanımamıza yardımcı olacak bilgiler vererek birer sembol haline gelir. Örneğin Mevlana denildiği zaman Konya, Köroğlu denildiği zaman Bolu, Karacaoğlan denildiği zaman Çukurova'yı anımsamak mümkündür.

Konu "halk hikâyesi" olunca, bunu anlatan kişinin de "hikâyeci/ âşık/ hikâyeci-âşık" olarak isimlendirilmesi gerekecektir. Azeri Türkçesi'nin konuşulduğu yörelerde hikâyeci- âşıklar, türkülü hikâye tasnif eden " usta âşıklar" ve "ata-dede görgüsü ile" öğrendikleri hikâyeleri, usta malı hikâyeleri ustalıkla ve zevkle anlatan " hikâyeci ustalar" olmak üzere ikiye ayrılırlar (Kırğızoğlu, 1968: 470-482). Günümüzde; Özbek, Uygur ve Türkmenlerde "baksı", Kazaklarda "yırcı/dırcı, akın, ciravé, Kalmuklarda "cangarcı", Yakutlarda "olonghosut", Altay Türklerinde "kaycı", Kırgızlarda "Manasçı" ile Tuva, Başkurd, Karakalpak ve diğer Türk boylarındaki aynı

görevi üstlenen sanatkarlar, Türkiye Türkçesi'ndeki karşılığı ile" hikâyeci-âşık" kimliği ile ön plana çıkmaktadır (bkz. Zhirmunski, 1992: 165-175; Pirsultanlı, 1991; Berdibayev, 1983; Reichl, 1992: 89-90).

Bir hikâye anlatıcısının, yaptığı işte başarılı olabilmesi için her şeyden önce taklit yeteneği ve anlatımının etkililiğinin iyi olması gerekir. Çünkü hikâyede geçen çeşitli karakterleri, ses tonlarını hatta hayvanları canlandırması anlatıma renk katacak, dinleyen ve izleyenleri etkisi altına alacaktır.

M. Werhli'ye göre "anlatıcı"; taklit yapma, müzik aleti eşliğinde türküler söyleme ile hızlı ve güzel konuşma gibi önemli yeteneklere sahip, ayrıca geniş hayal dünyası olan "sıradışı" bir insandır (Karasubaşı, 1995: 44). Onun yaptıkları arasında, anlattığı hikâyenin macerası içerisinde konuşan kişilerin karakter özellikleri, jestleri ve seslerini taklit, önemli bir yer tutar. Anlatıcı, güldürücü sahnelerde "komik", savaş ve meydan okuma ile kahramanlık özelliği ön plana çıkan karakterlerin kendilerini veya birbirlerini övmeleri sırasında "kahramanca" bir edaya sahip anlatım şeklini benimser. Bu özellikler hikâyecinin " temsil" yeteneğini ortaya koymaktadır. Hikâye kahramanlarını onların dilinden söylediği "deyiş/türkü" leriyle konuştururken, onların bütün "lirik" ifadelerini sesi ve mimikleriyle vermeye çalışır (Boratav, 1946:128). Sahip olduğu bu özellikler sebebiyle anlatıcıyı, "sanatkar" olarak kabul etmek gerekmektedir.

Boratav, hikâyeci-âşık'ın eserinde kendi duygularını, arzu ve isteklerini fazlaca ifade ettiğini söylemektedir. Buna ek olarak hikâyeci-âşık, dinleyici kitlesine hoş görünme çabası içindedir. Aynı toplumsal çevreye ait olmaları sebebiyle dinleyici ile aşığın icra anında "hissiyat" ve "zihniyet" konularında birbirleri ile uyumu görülmektedir (Boratav, 1946:102).

Burada kısa da olsa, "anlatıcı"nın "birikimi"ni nasıl elde ettiği ve bunun tekniğinin kullanımı üzerine de şunlar söylenebilir:

M. Parry ve onun takipçisi A. B. Lord, destanlardaki "kalıp özellikler" ve "ezberleme" tekniği üzerinde durmuşlardır. Whitman ve Havelock gibi araştırmacılar, bu görüşlerden hareketle, sözlü kültürün esas mesajının ne olduğu, bunun şiirsel yapısı ve estetiği hakkında çalışmalar yaparak şu sonuca ulaşmışlardır: Sözlü kültürlerde görülen kalıplaşmış üslup sadece şiire has bir olgu değil; bu üslubu bütün düşünme ve anlatım şekillerinde görmek mümkündür (bkz. Ong, 1995: 29-45, 75-86; Finnegan, 1992; Folley, 1988).

N. Moyle, A.B. Lord'un "The Singer of Tales" (Cambridge, Mass, 1960) isimli eserinde geliştirdiği "sözlü teori" yi Türkiye'deki âşık tarzı hikâye ve türkü söyleme geleneğine uygulamıştır (Moyle, 1976). Bu araştırmacının ulaştığı sonuca göre, "ezber" ve "irtical (doğaçlama)" âşık tarzı türkü ve hikâyecilerle yanyana yaşamaktadır. Anlatıcıların

hafızalarında "kalıplaşmış/ sabit metin" yerine " o " türkü" nün ne olduğuna dair kesin bir görüş vardır. Türklerin "çekirdek"leri sabit, "yardımcı unsurlar" olarak isimlendirdiği farklılıklar, söyleyicinin zevkine ve tercihinine kalmıştır. Âşıklar, hafızalarının yanıldığı durumlarda telaşlanmadan doğaçlama güçlerini kullanmaktadır.

Özbek ve Karakalpaklardaki destan anlatıcılarının "sözlü gelenek" ve "icra (performance)" yeteneklerini inceleyen K. Reichl, Orta Asya'daki "sözlü romans" [Halk Hikayesi] "destan geleneği"nde anlatıcıların geleneksel nitelikte olan ve nesilden nesile aktarılan sözlü gelenek kültürünün kompozitesi niteliğindeki " anlatma anında kompozisyon/ icra esnasında tasnif (sınıflandırma)"e ağırlık verdiklerini ortaya koymuştur. Reichl'in tesbitlerine göre her öykülemenin folklor eserinin değişmeyen bir "ana çatı (kalıbı)"sı vardır ve sanatkârın bir metni "ezberleyerek anlatma"sı, "irticalen (doğaçlayarak) anlatma" sına karşılık olarak kabul edilmelidir (Reichl, 1985).

Kırgız Manasçıların "destani gelenek" içerisinde inceleyen V. M. Jirmunskiy'nin bu konuyla ilgili tesbitleri, yukarıda ele alınan anlatıcıların birikimlerini nasıl kullandıklarını açıklar niteliktedir:

"Sanatını icra sırasında sanatçı, sabitleştirilmiş bir parçayı değil, sanki senaryo gibi ilginç konulu bir planı, olay ve hallerin belli bir biçimde klişeleri... akla gelir; arta kalanında, dinleyicilerin karakteri uyarınca parçayı değiştirerek hikâye anlatma süreci içinde, tarafından icra edilebilecek bir metni ortaya koyar; tabii bu arada ona zaman zaman şu veya bu türden yeni ayrıntı ya da olaylar ile ilave eder. Bu durumda doğaçlama olarak söylenme karakteri taşıyan yeni tip bir sanat; bir fikrin sıralanışında motif ve tarzında iyiden iyiye biçim kazanan an'anenin (göreneğin) sadece belirli sınırları içinde mümkündür. Doğaçlama olarak anlatan anlatıcı, mensup olduğu halkın hazır poetik dili olarak bunlardan faydalanır" (Berdibayev, 1983:5).

D. Sonuç

İnsanlar, güzellik ve estetik arayışı içerisinde yaşamlarını sürdürürken bu iki kavramı en anlaşılır biçimde anlatmanın yolunun taklit etmekten geçtiğini düşünmüş, bu davranış biçimi zaman içerisinde nesilden nesile aktarılmış ve bir gelenek haline getirilmiştir.

Bu geleneğin sonucunda da tarihi ve toplumsal yaşantıyı etkileyebilecek güce sahip bir kavram olan Halk Kültürü kavramı doğmuştur.

Halk kültüründen yola çıkarak bu kültürün temel taşlarından birinin de halk hikâyeciliği olduğu söylenebilir. Halk hikâyeciliği anlatısı itibariyle toplumlar arası ilişkileri, yaşayış biçimlerini, halkların sosyo-kültürel yapısını anlatan önemli bir kültür taşıyıcılığı rolü üstlenmişlerdir.

Orta Asya'dan Anadolu'ya göçerken atalarımız, atının terkinde kopuzunu yani sazını da getirmiştir. Ozan, baksı, kam, şaman, hangi adla anılırsa anılsın bu kişilerin toplumda önemli yeri vardır. Yalnız halk ozanı değil, aynı zamanda hekim, din adamı hatta büyücüdür. Şiir ve türkü söylerken transa geçecek kadar mesleğine bağlıdır. Halk tarafından kendisine saygınlık duyulur. Anadolu topraklarına yerleştiğinde ise ozanlar; saz şairi, halk şairi gibi adlar alır. Ancak görevi ve ehemmiyeti değişmez. Halkın derdine ortak olurlar, Sevincini paylaşmışlardır. Tüm bunların yanısıra birçok edebi terimin de ortaya çıkmasına vesile olmuşlardır. Hikâyeleri anlatırken müziği bir anlatım aracı olarak kullanıp hem kalbe hem de kulağa hitap ederek etki alanını genişletmişler ve bu geleneği günümüze dek ulaştırabilmişlerdir.

Çukurova halk hikâyeciliği bu anlamda Anadolu coğrafyasında önemli ve etkili bir rol oynamaktadır. Bu çalışmada sözlü gelenekteki Çukurova halk hikâyeciliği ile ilgili olarak şu görüş ve öneriler geliştirilmiştir:

Halk hikâyesi araştırmacılarının âşıklık geleneği içinde üretilen ve icra edilen hikâyeleri son zamanlarda alanla ilgili araştırma yapanların büyük bir kısmı kapsamı genişleterek halkın üretip icra ettiği her türden hikâyeyi "halk hikâyesi", bu geleneği de "halk hikâyeciliği" başlığı altında inceleme yoluna gitmişlerdir.

Çukurova halk hikâyeciliği günümüze kadar etkinliğini sürdüren ve geleneksel anlamda toplumsal etkisini ve önemini hala koruyan, bu bağlamda bünyesinde önemli âşık ve hikâye anlatıcıları yetiştirmesi açısından Türk kültürüne önemli katkıları olan bir kültür devamlılığı olması yönünden önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Ahmet. C. Paşa, (1980), *Ma'ruzat*, (haz. Yusuf Halaçoğlu), İstanbul.
- Albright, C. (1976), " The Azerbaijani Ashig and His Performance of a Dastan", *Iranian Studies*, 9, 220-247.
- Artun, E. (1995). Karacaoğlan Şiirinin Kültür Kaynakları, *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası*, 2, 7. Ankara.
- Başgöz, İ. (1949), *Biografik Türk Halk Hikâyeleri (Kahramanların, Teşekkürleri, Saz Şairlerinin Eserleri ile Münasebetleri)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara, 112.
- Başgöz, İ. (1970). "Turkish Story Telling Tradition in Azerbaijan Iran". *Journal of American Folklore*, 83(330), 391-405.
- Başgöz, İ. (1992). "Giriş", *Sibirya'dan Bir Masal Anısı*, Ankara, 1-39.
- Berdibayev, R. (1983). "Türk ve Moğolların Epik An'ane Sisteminde Hikâyecinin Rolü", (çev. Mehmet Tezcan), *Kardeş Edebiyatlar*, 6(3), 5-9.
- Boratav, P. N. (1983). *Folklor ve edebiyat*, 1982-II, İstanbul.

- Boratav, P. N. (1946-1988). *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Ankara, 1946. (2.Baskı), İstanbul.
- Düzgün, D. (1994). "Erzurum'da Âşık Kahvesi Geleneği", *Milli Folklor*, 3(23), 31-33.
- Eberhard, W. (1955). *The minstrel tales from southeastern Turkey*, Los Angeles: Berkeley.
- Elçin, Ş. (1988). *Halk edebiyatı araştırmaları*, Cilt 2, Ankara.
- Finnegan, R. (1992). *Oral Poetry: It is nature, signifiacnce and social context*, Indianapolis: Bloomington.
- Foley, J. M. (1988). *The theory of oral composition/ history and methodology*, Indianapolis: Bloomington.
- Günay, T., Sakaoğlu, S., Türkmen, F., Aslan, E. (1974). "Erzurum'da halk hikâyesi ve masal anlatma geleneği", Atatürk Üniversitesi 50. Yıl Armağanı.
- Halaçoğlu, Y. (1988). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun iskan siyaseti ve aşiretlerin yerleştirilmesi*, Ankara.
- Heziyeva, Ş. (2010). Tarihi süreç içinde Türkiye'de âşıklık ve âşıklık geleneği, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 10(1), 81.
- Kara, H. (1989). "Cumhuriyete kadar Çukurova nüfusu", *Coğrafya Araştırmaları*, 1(1), 115-121.
- Karadağ, M. (1991). "Doğu Anadolu Bölgesinde Halk Hikâyelerinde Anlatma Geleneği", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 105-112.
- Karasubaşı, S. (1995). "Alman Edebiyatında Halk Hikâyesi", *Milli Folklor*, 4(27), 43-46.
- Kartarı, H. (1977). *Doğu Anadolu'da âşık edebiyatının esasları*, Ankara.
- Kırzioğlu, M. F. (1968). "Halk Hikâyelerinde Döşeme-Söyleme Geleneği", *Türk Dili*, 1 9(207), 470- 482.
- Köprülü, M. F. (1981). *Türk edebiyatı tarihi*, (3. Basım), İstanbul.
- Köprülü, M. F. (1986). *Edebiyat araştırmaları*, (2. Baskı), Ankara.
- Moyle, N. K. (1976). "The Techniques of Turkish Minstrelsy", I. *Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II.c. Halk Edebiyatı*, Ankara, 189-257.
- Ong, W. J. (1995), *Sözlü ve yazılı kültür/ sözün teknolojileşmesi*, (çev. Sema Postacıoğlu Banon), İstanbul, 75-86.
- Orhonlu, C. (1987). *Osmanlı İmparatorluğunda aşiretlerin iskanı*, (2. Baskı), İstanbul, 77-80.
- Özdemir, A. (2007). "Bütün yönleriyle Türk halk edebiyatı bilgileri". İstanbul: Bordo-Siyah.
- Pirsultanlı, S. (1991). "Türk Boylarında Ozan-Âşık sanatı ve Onun Milli Hususiyetleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6, 221-234.
- Reichl, K. (1992). *Turkic Oral Poetry/ Traditions, Forms, Poetic Structure*, New York- London, 314- 315.
- Reinhard, K. (1967). "Die Gegenwartige Praxis des Epengesanges in der Turkei", *Grazer und Münchener Balkanologische Studen*, München, 94.

- Sayman, G. (1963). *Andırın İlçesi Monografyası*, (Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü, İstanbul, 23.
- Spies, O. (1941). *Türk Halk Kitapları*, (çev. Behçet Gönül [Necatigil]), İstanbul.
- Subaşı, M. İ. (1991). "Halk Kültürü Açısından Köy Odalarında Siret ve Halk Hikâyeleri Okuma Geleneği", *Erciyes Yöresi I. Folklor Halk Edebiyatı ve Etnografya Sempozyumu (Bildiriler)*, Kayseri, 75-80.
- Sümer, F. (1952). " XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 9(1-4), 509-523.
- Sümer, F. (1964). " Çukur-Ova Tarihine Dair Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)", *Tarih Araştırmaları*, 1(1), 1-112.
- Sümer, F. (1980-1993). *Oğuzlar (Türkmenler) / Tarihleri- Boy Teşkilatı- Destanları*, (İlavelerle 3. Baskı), İstanbul, 192.
- Sümer, F. (1987). "XIX. Yüzyılda Çukurova'da İctimai Hayat.", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 48, 9-12.
- Ta, (1964), *Türk Ansiklopedisi*, c.I, İstanbul.
- Taşlıova, A. Ş. (1985). "Kars'ta Âşıklık Geleneği ve Halk Hikâyeleri", *Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler- II*, Ankara, 137-146.
- Tekindağ, Ş. (1967). "II. Bayezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", *TTK-Bulleten*, 31(123), 345-375.
- Tural, S. K. (1987). "Hikâye kavramı ve hikâyeciliğimiz üzerine, *Hikayeceliğimizin 100. Yılında Yüz Örnek*, (haz. Sadık K. Tural-Zeynep Kerman-Metin K. Özgül), Ankara, 7-16.
- Tural, S. K. (1993). *Edebiyat bilimine katkılar*, Ankara, 40-41.
- Turan, O. (1965). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ankara, 216.
- Ünal, A. (2006). "Eski Çağlarda Çukurova'nın Tarihi Coğrafyası ve Kizzuwatna (Adana) Krallığı'nın Siyasi Tarihi", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(3) (Arkeoloji Özel Sayısı), 15-44.
- Yıldırım, D. (1985). "Türk folklor araştırmalarının problemleri", *Erdem*, 1(2), 545-557.
- Yıldırım, D. (1994), "Türkiye'de Folklor araştırmalarının gelişme devreleri", *Milli Folklor*, 21, 2-15.
- Yurtsever, C. (1983). *Ermeni Terör Merkezi Kilikya Kilisesi*, İstanbul, 10-70.
- Zhirmunski, V. M. (1992). "The Legend of Singer's Calling", (çev. Umay Günay), *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara, 165-175.